

Sic transit gloria mundi

1. Syyskuussa 1981 otin osaa suomalais-puolalaiseen logiikan symposiumiin Polanica Zdrój -nimisessä kylässä Sleesiassa lähellä Puolan ja Tšekkoslovakian rajaa. Samaan aikaan Solidaarisuus oli koolla Gdanskissa: puolalaiset tuntuivat pitävän uhmakkaasti kiinni ohikiitävästä hetkestä, vaikka pian lähestyvän sotatilanteen teet olivat jo aistittavissa.

Symposiumimme päättyi kiertoajeluun Wrocławissa, jonka vanhaan kaupunkikuvaan yhä sisältyy monia muistoja ajalta ennen vuotta 1945, jolloin se tunnettiin maailman kartoilla preussilaisena Breslaun kaupunkina. Kun bussimme pysähtyi suurelle muistomerkillä, jonka saksalaiset pystyttivät 1940-luvun alussa uuden tuhatvuotisen valtakuntansa kunniaksi, varsovalaisen filosofin vaimo, viisissäkymmenissä oleva hienostuneen näköinen nainen, lausahti Pliniuksen tunnetut sanat: **Sic transit gloria mundi**, niin katoaa maailman kunnia.

2. Edellä esitetty muistikuva tuli eloisasti mieleeni lukiessani vajaan kaksi vuotta myöhemmin Pertti Hemänuksen ja Kauko Pietilän henkistä voimainmittelöä teoksessa **Seitsemän erää journalismista** (1982). Ei ainoastaan siksi, että mainitut ottelijat aloittivat kirjeenvaihtonsa elokuussa 1981 käsittelemällä Puolan tilannetta ja palaavat tähän teemaan tuon tuostakin. Mielleyhtymälleni antoivat aihetta pikemminkin teoksen mielenkiintoiset pohdiskelut yhteiskunnallisen "todellisuuden todellisuusluonteesta", joiden herätteenä osaltaan toimi vierailuni tiedotusopin lisensiaattiseminaarissa Tampereella 3.3.1982 (ks. **Tiede ja Edistys** 2/1982, 139-152).

Kirjeessään 30.3.-26.4.1982 K. Pietilä valittaa Hemänuksen lyöneen häntä ja Eero Silvastia "raskaan luokan aseella"

eli Ilkka Niiniluodolla. Muotoironiaa tyylikkäästi viljellen K. Pietilä toteaa ensin, ettei halua "kummemmin puuttua" ontologisiin käsityksiini, mutta antaa kuitenkin saman sivun lopussa tyrmäysiskunsa:

"Niiniluoto tuottaa juuri sen reifioituneen tietokonseption jonka eräitä rinnakkaisilmiöitä vastaan 'uuden journalismin' projekti on suuntautunut... Mutta epätosi Niiniluodon hahmotus ei varmastikaan ole. Se on ideologinen, Niiniluodolle yhteiskunta on 'tuonpuoleinen', ei tämänpuoleinen, ei praktinen; 'Praksis' lienee jonkinlaista kausaalisesti ulkoa päin aiheutettua reaktiota. Yhteiskunta on luonnon kaltainen 'luonto', kausaalista välttämättömyyttä ja lainalaisuutta meihin päin säteilevä sfääri. Niiniluodon konseptio on filosofinen perustelu Speerin ja Oppenheimerin organisointitoiminnalle." (ss. 309-310)

K: Pietilän massiivisen vastaiskun aset kuuluvat superraskaaseen sarjaan: Hitlerin varusteluministeri Albert Speer ja atomipommin isä J. Robert Oppenheimer.

Ennen kuin perustelen, miksi minun täytyy kieltäytyä kunniaa kantaa herrojen Speer ja Oppenheimer syntisäkkejä selässäni, kärsimättömälle lukijalle on ensin kerrottava, mitä tekemistä tällä kaikella on Wrocławin matkani kanssa. Vastaus on ilmeinen: Breslaun kaupunki kuului siihen alueeseen, johon Kolmannen Valtakunnan rakennus- ja suunnittelu-toimikuntaa johtava arkkitehti Speer jätti omat esineelliset jälkensä. Idea tuhatvuotisen Saksan muistomerkistä oli juuri Speerin aivoista lähtöisin - ja edellä kuvaamassani episodissa esitetty lause **Sic transit gloria mundi** on suoranainen kommentti Speerin omasta maallisesta kunnianasta, samalla kun se yleisemmin muistuttaa ihmisen luomien yhteiskunnallisten suhteiden ja muodostelmien katoavuudesta.

3. J. Robert Oppenheimer (1904-1967) ja Albert Speer (1905-1981) olivat ikätovereita, joiden samantapaiseen urakehtykseen vaikuttivat ratkaisevasti Adolf Hitler ja 2. maailmansota.

Oppenheimer oli yhdysvaltalainen fyysikko, joka väitteli Göttingenissä 1927, toimi 30-luvulla fysiikan professorina Berkeleyn yliopistossa Kaliforniassa ja johti menestyksellisesti 1942-45 Los Alamosissa atomipommin valmistanutta työryhmää. Sodan jälkeen hän siirtyi Princetonin maineikkaan Advanced Study -keskuksen johtajaksi. Vastustettuaan ydinpommin kehittämistä ja yritettyään luoda kansainvälistä kontrollijärjestelmää ydinaseiden käytön estämiseksi Oppenheimer joutui kylmän sodan vuosina Yhdysvaltain hallituksen epäsuosioon: kuten meilläkin nähdyssä TV-sarjassa havainnollisesti esitettiin, nuoruusvuosien kommunistisympatioihin ja -tuttavuuksiin liittyvin hatarin perustein oikeus totesi 1954 hänet turvallisuusriskiksi, jolle ei enää voitu uskoa atomienergiaan liittyviä sotilaallisia salaisuuksia.

Speeristä tuli vain 28-vuotiaana Hitlerin suosikkiarkkitehti. Narsistista tyydytystä antavalla tavalla - jota Yrsa Stenius kiintoisasti kuvaa kirjassaan **Rakas minä: Albert Speerin arvoitus** (1981) - kultivoitunut ja määrätietoinen nuorukainen ryhtyi työrukkaseksi, joka häikäisevällä tehokkuudella toteutti ystävänsä Hitlerin suurimuotoisia toivomuksia mm. puoluejuhlien ja Berliinin rakennustoiminnan suunnittelussa. 1942 Speeristä tuli varusteluministeri, jonka taitoja tarvittiin kipeästi pitkittämään Saksan luhistumista. Nürnbergin oikeudenkäynnissä 1946 Speer, joka ainoana syytetyistä tunnusti syyllisyytensä, tuomittiin pakko-työvoiman käytöstä 20 vuodeksi Spandaun vankilaan.

Oppenheimer ja Speer ovat mielenkiintoisia keskustelun aiheita erityisesti siksi, että he ovat itse jälkikäteen kirjoituksissaan ja muistelmissaan kriittisesti tilittäneet omaa toimintaansa ja eettistä vastuutaan sen tuloksista. Heidän vaikutuksensa maailmanhistoriaan, joka on huolellisesti dokumentoitu, tarjoaa monin tavoin valaisevan esimerkin inhimilliseen toimintaan liittyvistä **moraalisista ongelmista**.

Kuten muistelmateoksesta **Diktaat-**

torin työkaluna (1969) käy ilmi, Speerin toimintaan Hitlerin persoonan taikapiirisä liittyy äärimmilleen viety teknokraatin arvosokeus: välineenä oleminen muiden asettamille päämäärille, silmien ummistaminen ilmeisiltä vääryyksiltä, moraalisten ratkaisujen ulkopuolelle asettuminen. Samalla hänen hahmonsä on ristiriitainen: hän uskalsi ainoana vastustaa Hitleriä joissakin kysymyksissä - ja meillä TV:ssäkin esitetystä amerikkalaisessa elokuvassa 'Hitlerin viimeisistä päivistä' hänet esitetään järkevänä ja jopa jalona henkilönä, joka jätti noudattamatta valtakunnankanslerin bunkkeristaan antamia viimeisiä mielipuohtisia käskyjä Saksan tuhoamisesta. Oppenheimer puolestaan tempautui atomiaseen valmistamiseen sen jälkeen, kun Otto Hahn oli halkaissut uraaniytimen Berliinissä 1938 ja Hitler oli aloittanut sodan syksyllä 1939. Kuten kirjoituskokoelmasta **The Open Mind** (1955) voi todeta, Los Alamosin varsin kansainvälistä työryhmää kannusti - myöhemmin aiheettomaksi osoittautunut - pelko, että natsi-Saksa olisi ehtinyt valmistaa atomipommin itselleen ennen 'vapaan maailman' edustajia.

4. Mikä ihmeen yhteys minun "todellisuuskonseptiollani" on Speerin ja Oppenheimerin toimintaan "tuhon ja hävityksen huippuorganisaattoreina"? Vai väittääkö K. Pietilä edes vakavissaan, että tällainen yhteys on olemassa? Koska teoksen **Seitsemän erää journalismista** kirjeet on tarkoitettu "ensi sijassa julkisiksi" (s. 13), K. Pietilän voi ehkä olettaa harjoittavan tässä yhteydessä eräänlaista 'uutta journalismia', joka on yhteiskunnallista todellisuutta hänen lukijoilleen, mutta ei esitä mitään sanomia todellisuudesta (vrt. s. 357). Koska mainitun teoksen lukijoiden valtaosa kuitenkin epäilemättä tulkitsee K. Pietilän väitteen totuuden korrespondenssiteorian mukaisesti, minäkin teen näin - siis oletan hänen esittäneen periaatteessa toden tai epätoden väitelauseen käsityksistäni ja niiden suhteesta eräisiin muihin yhteiskunnallisen "ideologian" osiin.

Ennen kuin pääsen tähän pääaiheeseen, minun on vielä tehtävä yksi valmisteleva huomautus. K. Pietilän mukaan Los Alamosin tiedemies- ja teknikkoyhteisö "tuotti Hiroshiman ja Nagasakin

hävityksen ja tuhon" (s. 307). Edelleen hän arvelee, että Silvasti kavahtaa juuri Speerin ja Oppenheimerin esimerkkejä puhuessaan "tieteestä, joka on myös valan ja väkivallan teknologiaa" (s. 317).

Nämä väitteet ovat nähdäkseni vain tieteenvastaista propagandaa. Speerin ja Oppenheimerin organisatorinen toiminta ei ollut tiedettä sanan missään järkevässä mielessä. Speerillä tuskin oli elämänsä aikana mitään omakohtaista suhdetta tieteeseen: rakennusten piirtäminen tai sotilaallisen varustelun johtaminen Saksassa ei tee kenestäkään "tiedemiestä" - sen enempää kuin esimerkiksi toiminta valtiovarain- tai puolustusministerinä Suomessa. Oppenheimerilla ansioituneena tutkijana oli toki tieteellinen koulutus, ja hänen työryhmäänsä atomipommin valmistelussa kuului useita vuosisatamme suuria atomifyysikkoja. Silti hänen työnsä Los Alamosissa ei ollut tieteenharjoitusta, vaan johtamistaitoa vaativaa organisointia - resurssien hankkimista, oikeiden henkilöiden etsimistä eri tehtäviin, osaprojektien aikataulujen

laatimista, tulosten yhteenllyttämistä, ihmissuhteiden hoitoa, neuvottelua sotilasviranomaisien kanssa yms. Itse Manhattan-projektikaan ei ollut uuteen tietoon pyrkivä tieteellinen hanke, vaan uuteen laitteeseen tähtäävää teknistä kehittäelytyötä. Siihen osallittuneilla tutkijoilla ja insinööreillä on kieltämättä osavastuu myös atomipommin käytön seurauksista, mutta on jokseenkin mielivaltaista valita tämä ryhmä kantamaan yksin syyllisyyttä Hiroshiman tuhosta, jonka tosiasiallisesti tuottivat hyvin monet erilaiset henkilöryhmät ja pitkän aikavälin yhteiskunnalliset ja poliittiset kehityskulut. Kahden japanilaisen kaupungin hävittämisen välittömänä aiheuttajana oli Yhdysvaltojen presidentin poliittinen päätös käyttää atomiasetta sodan välineenä; armeijoiden ja aseteknologian olemassaolo on puolestaan oire niistä syvemmistä syistä, jotka aiheuttavat sotia.

5. Roy Bhaskar erottaa teoksessaan *The Possibility of Naturalism* (1979) neljä erilaista 'mallia' yksilön ja yhteiskunnan ontologisesta statuksesta. (I) **Voluntarismin** mukaan yhteiskunta on yksilöjen intentionaalisen toiminnan tuote tai luomus (Max Weber); (II) **reifikaatiomallin** mukaan on olemassa yksilöihin nähden ulkoisia ja itsenäisiä sosiaalisia faktoja, jotka vaikuttavat kausaalisesti yksilöihin rajoittamalla heidän toimintaansa (Emile Durkheim); (III) **dialektisen mallin** mukaan yksilöt tuottavat objektivoinnin kautta yhteiskunnan samalla kun yhteiskunta muovaa sisäistämisen kautta yksilöt (Peter Berger); (IV) **transformaatiomallin** mukaan yksilöt eivät luo yhteiskuntaa, vaan työssään reprodusoivat ja muuttavat ennalta olemassaolevia yhteiskunnallisia muotoja (Roy Bhaskar).

Bhaskarin mielestä malli III vain yhdistää mallien I ja II huonot puolet, kun taas hänen oma käsityksensä IV välttää reifikaation harhan (yhteiskunta ei ole olemassa riippumatta inhimillisestä aktiviteetista) ja voluntarismin harhan (ihminen ei luo yhteiskuntaa). Kun yhteiskunta nähdään samalla kertaa inhimillisen toiminnan aina läsnäolevaksi ehdoksi ja sen jatkuvasti uusintetuksi tai muutetuksi tulokseksi, välttyään voluntaristiselta idealismilta sosiaalisten rakenteiden ymmärtämisessä ja mekaani-

selta determinismiltä ihmisten ymmärtämisessä.

Bhaskarin erottelut ovat hyödyllisiä, vaikka ne eivät olekaan ongelmattomia. Erityisesti minusta näyttää siltä, että Durkheimin teoksessa **Sosiologian metodisäännöt** (1982) muotoilema kanta on varsin lähellä mallia IV. Durkheimille sosiaaliset faktat ovat "esineitä", jotka ovat "ulkopuolisia yksilöiden tajuntaan nähden" ja vaikuttavat "pakottavasti" yksilöihin (esim. instituutiot, vakiintuneet tavat, sosiaaliset virtaukset). Sosiaalisten tosiasioiden faktisuus sisältyy niiden riippumattomuuteen yksilöllisestä tahdosta - mutta silti ne ovat ihmisten synnyttämiä:

"Yksilö tietenkin näyttää osaa niiden synnyssä. Mutta jotta sosiaalinen fakta olisi olemassa, useiden yksilöiden vaikutusten on joka tapauksessa ollut yhdistyttävä, ja tämä sommitelma on synnyttänyt jotakin uutta. Ja koska tämä systeemi tapahtuu meidän kaikkien ulkopuolella (eli useiden tajuntojen kesken) sen välttämättöminä vaikutuksena on kiinnittää, instituoida ulkopuolellemme tiettyjä toimintatapoja ja arvoja, jotka eivät riipu kustakin yksittäisestä tahdosta erikseen." (Durkheim, *op.cit.*, s. 28.)

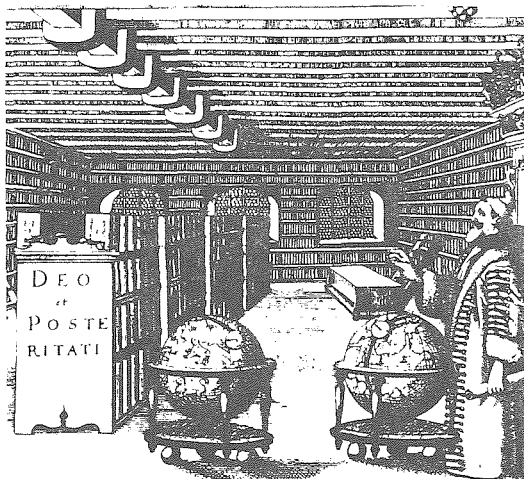
Tästä seuraa sosiologian metodin perussääntö, jonka mukaan "sosiaaliin faktoihin tulee suhtautua kuten esineisiin":

"Väitettäneen, että koska sosiaaliset faktat ovat omaa tekoamme, meidän tarvitsee vain turvautua introspektioon määritelläksemme, mitä niihin panimme ja mitenkä ne muodostimme. Mutta meidän pitää muistaa, että instituutiomme ovat sentään suurimmaksi osaksi aikaisempien sukupolvien meille lahjoittamia; itse emme ole lainkaan osallistuneet niiden muodostamiseen ja siksi emme voi itseltämme kysyen keksiä syitä, jotka ne synnyttivät." (Ibid., s. 19.)

Olen itse aikaisemmin luonnehtinut - Popperin termein - yhteiskunnallista todellisuutta ihmisen luoman maailma 3:n osaksi, joka ei ole olemassa ihmisistä riippumatta mutta josta kellään yksilöllä ei ole täydellistä tekijän tietoa. Sosiaalisilla tosiasioilla on kausaalista voimaa yksilöihin nähden; niistä ja niiden lain-

omaisista yhteyksistä voi esittää objektiivisesti tosia tai epätosia väitteitä. Tämä käsitys on varsin pitkälle durkheimilainen, mutta se sopii hyvin yhteen myös Bhaskarin transformaatiomallin ajatustenkulun kanssa. Ihmisyksilö syntyy ja kasvaa aina sosiaalisessa ympäristössä, johon on jo luotu jokin kieli, kulttuuri, valtiomuoto, taloudellinen järjestys, oikeusjärjestys sekä muita sosiaalisia instituutioita. Kasvatuksen ja sosialisoinnin kautta tämä ympäristö vaikuttaa yksilön kehitykseen ja osaltaan tekee hänen intentionaalisen toimintansa mahdolliseksi. Tästä ei kuitenkaan seuraa mitään sosiaalista determinismia: sosiaaliset faktat (esim. voimassaoleva laki, muotivirtaukset) eivät "pakota" meitä millään kausaalisella välttämättömyydellä, ja ne luovat meille myös edellytyksiä tai vapauksia itsemme toteuttamiseen. Lisäksi ihmiset voivat sosiaalisen toimintansa kautta uusintaa, muuttaa tai rikastaa itseään ympäröivää sosiaalista todellisuutta.

Aikaisemmin esittämäni kritiikin voisi muotoilla myös näin: K. Pietilän frankfurttilainen yhteiskuntakonseptio on liian **voluntaristinen**, sillä ihmisten luomanakin sosiaalinen todellisuus on 'todellista' eikä vain 'objektiivista näennäisyyttä'. K. Pietilän näkökulmasta taas minun puheeni sosiaalisten faktojen kausaalista vaikutuksista edustaa liian durkheimilaista reifikaatiomallia. Tämän mallin vikana K. Pietilälle ei kuitenkaan ole sen epätotuus: hän sanookin suoraan myöntävän

sä, että yhteiskunnallinen todellisuus on "objektiivisesti olemassa" ja objektiivisesti kuvattavissa totuuden korrespondenssiteorian mukaisesti, jolloin esimerkiksi "talous on - niiniluotolaisittain - objektiviteetti, joka kausaalisesti vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen" (s. 312). Virheenä on sen sijaan reifikaatiomallin "ideologisuus": K. Pietilä epäilee, että sosiaalisten faktojen "esineinä" pitäminen johtaa sellaiseen "tosiasioiden kunnioittamiseen", joka ei enää mahdollista niiden "inhoamista" ja aktiivista toimintaa niiden kumoamiseksi (s. 68). Näin voi tietysti joissakin tilanteissa tapahtua, mutta niin ei tarvitse olla, sillä tosiasiat tai niiden olemassaolevaksi myöntymisen ja vakavasti ottaminen (Hemánus, s. 89) eivät vielä lyö kiinni mitään arvottavaa suhtautumistapaa näihin tosiasioihin. Sama pätee luonnon esineisiin (vaikka James Bond luuleekin timanttien olevan ikuisia): myös luontoa voidaan suojella, muuttaa tai hävittää riippuen siitä, millaisen arvottavan asenteen me sitä kohtaan omaksumme.

Sosiaalisten tosiseikkojen objektiivisuudesta ei myöskään seuraa, että niitä tutkivan tieteen tulisi tyytyä pelkästään deskriptiiviseen lähestymistapaan, jossa pyritään esittämään vain suhteellisen latteita kuvailevia totuuksia yksittäisistä sosiaalisista faktoista. (Näin K. Pietilä näyttää tulkitsevan minua sivulla 310.) Esimerkiksi lainoppi ei ole vain vallitsevan oikeusjärjestyksen sisällön kuvailua, vaan myös sen rationaalista suunnittelua, jonka puitteissa voidaan esittää perusteltuja ehdollisia muutosehdotuksia - esimerkiksi muotoa 'Jos haluamme lisätä kansalaisten oikeusturvaa niissä ja niissä asioissa, meidän on muutettava lakia näissä ja näissä suhteissa'. Kuten argumentoin kesällä 1983 Helsingissä järjestetyssä kansainvälisessä oikeusfilosofian kongressissa, myös tällaiset jos-niin -lauheet ovat tosia tai epätosia. Niiden ehto-osa ilmaisee arvostuksen, ja niiden johtopäätösosa kehotuksen, jonka sitovuus on - Aulis Aarnion esittämällä tavalla - relatiivinen ehtona olevaa arvostusta kannattavaan 'auditorioon'. (Tämä analyysi nähdäkseni paljastaa, missä suhteessa K. Pietilän sivulla 202 puolustama totuusrelativismi on virheellinen).

On kai selvää, että sanomalehtien varsinaiset 'sanomat', ts. uutismateriaali,

eivät voi olla edellä mainittujen ehdollisten suositusten muotoisia. Jätän Pertti Hemánuksen pohdittavaksi sen, voisiko niillä kuitenkin olla tärkeä osuus 'objektiivisessa journalismissa'.

6. Durkheimin holismin (op.cit., s. 22) mukaan elämä on "yksi ja jakamaton". Vastaavasti Hemánukselle yhteiskunnallinen todellisuus on "yksi ja jakamaton" (s. 149), K. Pietilälle taas "yksi ja jaettu" (s. 202). Tämä teesi tarkoittaa sitä, että K. Pietilän mukaan "yhteiskunta on toiminnallista käytäntöä" (s. 311):

"Todellisuus on kommunikaatiossa - tai ylimalkaan ihmisten keskinäisissä vuorovaikutuksissa, ei ulkopuolella." (s. 370)

"Yhteiskunnallisen todellisuuden muodostavat auditorioiden 'puhuttelijat' ja 'auditoriot', tuo jako ja tuon jaon pohjalta käytävä dialogi." (s. 202)

Tästä seuraa myös, että yhteiskunnallinen todellisuus ei ole olemassa "sinänsä eli itsestään" (s. 309), vaan ainoastaan toimintaan osallistuvien subjektien ja auditorioiden näkökulmien, kokemusten ja dialogin kautta.

K. Pietilän kanta muistuttaa vahvasti Jacques Derridan tekstualismia - sellaisena kuin Richard Rorty tätä kuvaa modernia pragmatismia esittelevässä teoksessaan *Consequences of Pragmatism* (1982). Toisaalta se tuo mieleen perinteellisen metodologisen individualismin, jonka mukaan sosiaaliset faktat voidaan jännöksettömästi redusoida - tai 'jakaa' - niissä mukana olevia yksilöitä ja näiden suhteita koskeviksi tosiasioiksi.

Metodologista individualismia vastustava holismi ei kiellä sitä, että jokainen henkilö, joka osallistuu johonkin sosiaaliseen tapahtumakulkuun (esim. puoluekokoukseen), hahmottaa sen omalla tavallaan omasta näkökulmastaan. Nämä yksilöiden kokemukset ovat lisäksi todellisia - Popperin termein maailma 2:n osia. Holismi ei myöskään väitä, että joku ulkopuolinen viileä tarkkailija (tiedemies tai journalisti) voisi toisin kuin osallistujat reprodusoida tietoisuudessaan jonkin sosiaalisen faktan kaikessa objektiivisuudessaan - tähän merkitsisi vain maailma 3:n redusioimista maailma 2:een. Sen sijaan holismin mukaan sosiaaliset

rosiseikat tyypillisesti ovat enemmän kuin niihin liittyvien yksilöllisten näkökulmien summa, koska niiden konstituentteina esiintyy yhteiskunnallisia instituutioita. Esimerkiksi puoluekokouksen päätökset voivat objektiivisesti saada aikaan monia välittömiä poliittisia, moraalisia, juridisia ja taloudellisia seurauksia, joita kukaan osanottaja tai tarkkailija ei tule tiedostaneeksi (esim. vastuun, velvollisuuksien ja oikeuksien siirtoa uusille henkilöille, puolueen asettamista uusiin suhteisiin joihinkin muihin yhteiskunnallisiin organisaatioihin nähden, jne.). Tästä syystä objektiivisuuteen pyrkivä hyvä journalisti voi kertoa puoluekokouksesta muutakin kuin sen kulun, tehdyt päätökset ja osanottajien subjektiiviset kokemukset: siellä tapahtui myös sellaista, mitä ei ainakaan vielä oltu "jaettu" kenellekään.

7. Palatkaamme vielä hetkeksi Speeriin ja Oppenheimeriin. Rehellisesti sanoen on aika vaikea tietää mitään heidän todellisuuden luonnetta koskevista käsityksistään, mutta olen varma, että heidän organisaatiotoimintansa oli mahdollinen ilman minun todellisuuskonseptioni antamaa perustelua. Speer oli arkkitehti, ja siten hänessä yksilöityi se piirre, joka Karl Marxin mukaan erottaa ihmisen eläimestä:

"Hämähäkki suorittaa tehtäviä, jotka muistuttavat kutojan työtä, ja mehiläinen saattaa vahakennojensa rakenteella monta ihmisiin kuuluvaa rakennusmestaria häpeään. Mutta huonoimman rakennusmestarin erottaa parhaimmistakin mehiläisistä jo aivan alusta se, että hän on rakentanut kennot päässään ennen kuin hän ne rakentaa vahasta. Työprosessin lopussa saadaan tulos, joka sen alussa on jo ollut ihmisen mielikuvituksessa, siis ajatuksellisesti olemassa. Hän ei ainoastaan aiheuta muodon muutosta luonnossa, hän toteuttaa siinä samalla myös tietoisien tarkoituksensa, joka lakina määrää hänen toimintansa laadun ja tavan ja jolle hänen täytyy alistaa tahtonsa." (Pääoma, 1. osa, 1974, ss. 168-169.)

Mikä ontologinen opetus voi olla edellä esitetyllä tarinalla Speerin ja Oppenheimerin nousevasta ja laskevasta

urasta organisaattoreina? Nähdäkseni se, että heidän ennako-oletuksensa yhteiskunnallisen todellisuuden luonteesta oli liian voluntaristinen: he yliarvioivat omaa kykyään muokata ja hallita sosiaalisia kehitysprosesseja, joita olivat itse olleet luomassa. Taitavuudestaan huolimatta Speer ei kyennyt uusintamaan Kolmannen Valtakunnan olemassaoloa. Sinnikkäistä yrityksistään huolimatta Oppenheimer ei kyennyt enää kontrolloimaan rakentamansa atomipommin sotilaallista käyttöä eikä uusien pommien kehittälytyötä. Molemmat törmäsivät kipeällä tavalla ulkopuolellaan oleviin sosiaalisiin faktoihin, joiden pakottava voima oli heidän tahtoaan vahvempi.

Ikka Niiniluoto

Monologiikasta saappaat jalassa

"Ein kritischer Beitrag ist für uns nur dann annehmbar, wenn darin der Charakter der kritisierten Position wenigstens halbwegs erkennbar und identifizierbar bleibt." (Nemitz 1982, 144 vastatessaan Holzkamp-Osterkampin PIT-kritiikkiin.)

Vastineessani (V. Pietilä 1983a) Tiedotustutkimus-lehden vuosiseminaarissa pitämäni esitelmää arvostelleelle Malmbergille (1982) väitin, että tämä tulkitsee ajatuksiani tavalla, joka sai ne ainakin minusta kuulostamaan jonkin muun V. Pietilän kuin itseni ajatuksilta. Vastatessaan nyt tähän vastineeseeni kirjoittaa Malmberg (1983, 55) mm. seuraavasti:

"Päätellen Pietilän vastineesta (...) hän kokee tullessa varsin järjestelmällisen väärinymmärryksen kohteeksi. Ehkä voisi sanoa jotain samaa itsekin. Pietilähän ei väitä vastineessaan ainoastaan, että hän tulkitsee omia tekstejään paremmin kuin minä, vaan että hän tulkitsee myös minun tekstejäni paremmin kuin minä: minä en toisin sanoen ymmärrä ainoastaan